

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาประเพณีการรักษาโรคด้วยสมุนไพรในสังคมท้องถิ่น อำเภอเมือง จังหวัด นครศรีธรรมราช ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. ความรู้เกี่ยวกับประเพณี
2. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับสุขภาพและความเจ็บป่วย
3. ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพร
4. การรักษาโรคด้วยสมุนไพร
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ความรู้เกี่ยวกับประเพณี

1. ความหมายของประเพณี

ราชบัณฑิตยสถาน (2525 : 507) ได้ให้ความหมายของ ประเพณี คือ สิ่งที่ยึดถือ ประพฤติปฏิบัติสืบ ๆ กันมาจนเป็นแบบแผน ขนบธรรมเนียม หรือจารีตประเพณี

เสฐียร โกเศศ (2527 : 3) ได้ให้ความหมายของประเพณีว่า ประเพณี หมายถึง นิสัยสังคมของชนชาวไทย เรียกว่า ประเพณีดั้งเดิม หรือประเพณีปรัมปรา คือประเพณีที่สืบต่อกันมา

อานนท์ อภาภิรมณ์ (2525 : 102) ได้สรุปคำว่าประเพณีไว้ดังนี้ ประเพณี หมายถึง สิ่งที่มีการปฏิบัติถ่ายทอดสืบต่อกันเรื่อยมา หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า เป็นมรดกแห่งสังคม ซึ่งอนุชนรุ่นหลังได้รับช่วงสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษของตนให้เจริญงอกงาม และในบางครั้งอาจมีการดัดแปลงแก้ไข หรือเพิ่มเติมขึ้นอีก

ความหมายของประเพณีที่นักวิชาการกล่าวไว้ สรุปได้ว่า ประเพณีคือ แบบแผนทางพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมที่กำหนดไว้และถือปฏิบัติสืบต่อกันมา สิ่งปฏิบัติต่อกันมาในสังคมหนึ่งจนเป็นนิสัยอาจมีการเปลี่ยนแปลง เพิ่มเติมในทางเจริญงอกงาม เพื่อการอยู่ในสังคมอย่างสงบสุขและปลอดภัย

2. ประเพณีการรักษาโรคด้วยสมุนไพร

ศรีศักร วัลลิโภดม (2533 : 8) ได้จัดประเพณีพิธีกรรมในสังคมไทยไว้

3 ลักษณะ คือ

1. ประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับจักรพรรดิราช
2. ประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์
3. ประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการรักษาความเจ็บป่วย

ประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการรักษาความเจ็บป่วยในอดีต เช่น พิธีครอบครุ พิธี
ลอยเคราะห์ ดังนี้

พิธีครอบครุในการแพทย์แผนไทย เป็นประเพณีพิธีกรรมที่รับรองความรู้ความสามารถของศิษย์ โดยผู้เรียนจะต้องเข้าไปมอบตัวเป็นศิษย์ และปรนนิบัติรับใช้อาจารย์อย่างใกล้ชิด จนผู้เป็นอาจารย์ยอมรับในนิสัยใจคอในความสามารถของศิษย์ การเรียนวิชาแพทย์แผนไทยในอดีตผู้เรียนต้องเฝ้าสังเกตและเลียนแบบอาจารย์ด้วยความอดทน เมื่อเรียนสำเร็จก่อนออกไปใช้ความรู้ในการรักษาโรคจะต้องผ่านพิธีกรรมรับรองของอาจารย์ เพื่อให้วิญญาณของครูดั้น ซึ่งหมายถึง บูรพาจารย์หรือครูดั้งเดิมยอมรับ (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2544 : 159)

พิธีลอยเคราะห์ มาจากความเชื่อของคนในสมัยโบราณเกี่ยวกับดาวพระเคราะห์ว่า คนทุกคนจะต้องมีช่วงเวลา ดาวพระเคราะห์มาเสวยอายุ ทำให้เกิดเจ็บไข้ได้ป่วยมีเหตุร้ายเข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิต พิธีลอยเคราะห์มีวิธีปฏิบัติคือ เอาต้นกล้วย หรือของที่ลอยน้ำได้มาทำเป็นแพ ตัดเล็บ ตัดผม ขี้ไคล ของผู้ตกอยู่ในเคราะห์ใส่ในแพ พร้อมกับดอกไม้ธูปเทียน เงินเหรียญ และเสียบงอาหาร ผลักแพให้ลอยไปแล้วพูดว่าเคราะห์ดีเอาไว้เคราะห์ร้ายพาไป แพที่ลอยไปตามน้ำไม่มีใครกล้าเก็บ และไม่ยอมให้แพที่ลอยมาติดตลิ่งที่บ้านของตน พิธีลอยเคราะห์ถือเป็นความเชื่อในด้านจิตใจ ผู้ที่ได้ลอยเคราะห์แล้วจะมีความสบายใจ ช่วยคลายความวิตกกังวลลงได้ (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2544 : 167-169)

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2544 : 92-93) ได้กล่าวถึง ประเพณีของทางภาคใต้ พอสรุปได้ว่า ภาคใต้มีประเพณีที่น่าสนใจ เนื่องจากองค์ประกอบทางภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์และศาสนามีอิทธิพลสำคัญในการหล่อหลอมประเพณีของภาคใต้ให้มีเอกลักษณ์ที่เด่นชัดเป็นของตนเอง พื้นที่บนภูเขาที่ทอดยาวในภาคใต้ล้วนอุดมสมบูรณ์ไปด้วยสมุนไพร คนภาคใต้ต่างมีความรู้ทางพืชพรรณที่ใช้เป็นยารักษาโรคส่วนใหญ่มีชีวิตที่คลุกคลีอยู่กับป่าดงพงไพร ความจำเป็นเมื่อยามเจ็บป่วยบังคับให้คนเหล่านี้ต้องเสี่ยงชีวิตเก็บเอาพืชพรรณต่าง ๆ ทั้งที่เป็นพฤษชาติ สัตวชาติ

และสินแร่ที่นำมาลองผิดลองถูกในการรักษาความเจ็บป่วยจนประจักษ์แจ้งในสรรพคุณ และถ่ายทอดให้แก่คนรุ่นหลังได้ปฏิบัติตามจนกลายเป็นประเพณี นอกจากนี้การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์กันระหว่างคนต่างเผ่า ต่างเชื้อชาติ เช่น ชาวไทยพุทธกับเงาะป่าชาวกูย ชาวจีนกับคนไทย ชาวมลายูกับชาวจีน และระหว่างคนภาคใต้กับคนภาคอื่น ล้วนเป็นการเพิ่มพูนความรู้และประสบการณ์มากขึ้น จนสามารถจัดเป็นองค์ความรู้ทั้งศาสตร์และศิลป์ เป็นแบบแผนที่ปฏิบัติกันสืบมา

สำนักงานคณะกรรมการการสาธารณสุขมูลฐาน (2538 : 35) ได้กล่าวถึงประเพณีการใช้ประโยชน์จากพืชผักพื้นบ้านซึ่งเป็นอีกด้านหนึ่งของการรักษาโรคด้วยสมุนไพรในขณะที่ยังมีพืชผักพื้นบ้านมีประโยชน์ทางด้านอื่นด้วย ได้แก่ ด้านอาหาร ด้านประโยชน์ใช้สอย ด้านประเพณีพิธีกรรม ด้านความเชื่อ และด้านเศรษฐกิจ โดยเฉพาะด้านยารักษาโรคพืชผักเหล่านี้ได้นำมาใช้บรรเทาอาการไข้ เป็นหวัด ปวดท้อง ปวดกระดูก กล้ามเนื้อ เป็นต้น การนำมาใช้โดยวิธีบริโภคและการใช้ภายนอก เช่น ชำระล้างความเหนียวเหนียว ความปวดเมื่อยให้บรรเทาลง การใช้เป็นยาภายนอก เช่น ในรูปของยาอบ ยาประคบ ยานวด ผักบางชนิดใช้กินเป็นอาหารหรือยา ก็ได้ เช่น สาระแน โพล ขมิ้น พริกไทย ดีปลี ตำลึง ผักบุ้ง เป็นต้น

ความผูกพันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติมีการแสดงออกในหลายรูปแบบ และนำไปสู่แบบแผนหรือประเพณี พืชสมุนไพรในรูปของพืชพื้นบ้านมีความเกี่ยวข้องกับประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อของสังคมท้องถิ่นมานาน มนุษย์ได้ให้ความเคารพบนอบต่อธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ ถึงแม้จะเป็นสิ่งที่มองไม่เห็นแต่ก็ได้นึกคิดและเชื่อในสิ่งนี้ ดังเช่น รูปธรรมที่แสดงให้เห็นในเรื่องนี้ได้ปรากฏในรูปของประเพณี พิธีกรรมซึ่งได้นำพืชผักต่างๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง ดังเช่น พิธีลงเสาเอกในการปลูกบ้าน ต้องใช้พืชพรรณหลายอย่างในการประกอบพิธี เช่น กล้วย อ้อย ถั่วงา ยำผักต่าง ๆ เป็นต้น (สำนักงานคณะกรรมการการสาธารณสุขมูลฐาน 2538 : 35)

สมพร ภูติยานันต์ (2542 : 41) ได้กล่าวถึง การแพทย์แผนไทยที่มีความสัมพันธ์กับประเพณีและความเชื่อของคนไทย สรุปได้ว่า คนไทยในชนบทจำนวนไม่น้อยยังคง สืบทอดความรู้และการปฏิบัติทางการแพทย์แผนไทยมาตลอด รัฐบาลก็มีนโยบายที่จะฟื้นฟูและอนุรักษ์การแพทย์แผนไทย และสมุนไพรไว้ให้เป็นประโยชน์ต่อลูกหลานไทยสืบไป โดยมี การควบคุมคุณภาพการปรุงยารูปแบบเดิม เช่น ยาลูกกลอน ยาต้ม และพัฒนารูปแบบใหม่ที่สะดวกในการใช้ เช่น การบรรจุแคปซูล การตอกอัดเม็ด ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลง และพัฒนารูปแบบการใช้สมุนไพรรักษาโรคตามกาลเวลา

เพ็ญญา ทรัพย์เจริญ (2542 : 8-9)กล่าวถึง การแพทย์ทางเลือก (alternative medicine) พอสรุปได้ว่า การแพทย์ทางเลือก หมายถึง การแพทย์ใด ๆ ก็ตามในสังคมต่าง ๆ มีการเลือกใช้ประโยชน์ในการดูแลสุขภาพความเจ็บป่วยด้านสุขภาพของตนเอง และสังคมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม เช่น ประเทศไทยจะมีการเลือกใช้วิธีการดูแลสุขภาพกันเป็นแบบแผน จนเกิดเป็นประเพณี เช่น การแพทย์พื้นบ้านที่ยังคงดำรงอยู่ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ ซึ่งในอดีตจะอยู่ในลักษณะของการแพทย์พื้นบ้านที่เป็นประสบการณ์ตรง

การศึกษาทัศนะของนักวิชาการดังกล่าว สรุปได้ว่า แบบแผนการรักษาโรคด้วยสมุนไพรที่ปฏิบัติต่อ ๆ กันมาหลายชั่วอายุคน เนื่องจากความเชื่อถือในสรรพคุณและประสิทธิภาพของสมุนไพรที่นำมารักษาโรค และพฤติกรรมที่สั่งสมมาตั้งแต่บรรพบุรุษทำให้เกิดเป็นแบบแผนหรือประเพณีที่ยอมรับและถือปฏิบัติ พฤติกรรมนี้ก็ได้รับการเปลี่ยนแปลง และพัฒนาไปตามกาลเวลาจนถึงปัจจุบัน

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับสุขภาพและความเจ็บป่วย

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ (2536 : 4-5) ได้กล่าวถึง แนวคิดไทย เรื่องเจ็บไข้ได้ป่วย สรุปได้ว่า ปัญหาความเจ็บป่วยนับเป็นประสบการณ์สามัญของมนุษยชาติ มนุษย์จึงได้พยายามแสวงหาทางออกต่อสุขภาพและความเจ็บป่วยอย่างต่อเนื่องตลอดมา สันุชาติญาณแห่งการต่อสู้เพื่อความอยู่รอดของเผ่าพันธุ์ และการดิ้นรนเพื่อชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของมนุษย์ ความรู้ความเข้าใจที่มนุษย์สังเคราะห์ขึ้นจากประสบการณ์ ได้สั่งสมจนเป็นแนวคิดและทฤษฎีที่มนุษย์ใช้เป็นแนวทางในการแก้ปัญหาภูมิปัญญาและองค์ความรู้ที่มนุษย์สังเคราะห์จากประสบการณ์ได้ถูกสะสมและสืบทอดเป็นแบบแผนขนบธรรมเนียมประเพณีที่แตกต่างกันไป แนวคิดไทยเรื่องสุขภาพและความเจ็บป่วยเกิดจากโลกทัศน์ที่มีฐานรากจากวัฒนธรรมที่ผสมผสานระหว่างผี พราหมณ์ พุทธ และยังคงเป็นตัวกำหนดบทบาทสำคัญที่ทำให้ชาวไทยมีพฤติกรรมการดูแลสุขภาพต่าง ๆ ไปตามความคิดความเชื่อที่ตนมี

ปรีชา อุปโยธิน (2527 : 30) ได้ทำการศึกษาลังคม วัฒนธรรมและสร้างกฎเกณฑ์สากลเกี่ยวกับสุขภาพไว้ดังนี้

1. ความเจ็บป่วยเป็นสิ่งที่จะต้องเกิดขึ้นกับมนุษย์ทุกคนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้
2. ทุกสังคมมีวิธีเยียวยาและรักษาสุขภาพ เป็นไปตามความเชื่อหรือวัฒนธรรมประเพณีที่สังคมนั้นได้กำหนดขึ้น

3. ทุกสังคมมีเหตุผลในการแสดงออกของพฤติกรรมมนุษย์ และมีการพัฒนาตามการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรม ประเพณี หรือการแพร่กระจายของวัฒนธรรม ประเพณีทั้งจากภายในและภายนอกสังคม

4. สุขภาพดีเป็นเป้าหมายสูงสุดของมนุษย์ และได้พยายามพัฒนาวิธีการบำบัดรักษาตามสภาพสิ่งแวดล้อมทั้งกายภาพ และวัฒนธรรมประเพณี ซึ่งแต่ละสังคมอาจมีวิธีการที่คล้ายคลึงกันหรือแตกต่างกัน

เบญจา ยอดดำเนิน และคณะ (2529 : 29) ได้กล่าวถึง แนวคิดการใช้บริการทางสุขภาพของประชาชน สรุปได้ว่า การให้บริการรักษาพยาบาลต่อประชาชนจะมีอยู่หลายลักษณะ กล่าวคือ มีทั้งระบบการให้บริการอนามัยแผนปัจจุบัน ซึ่งรัฐมักเป็นผู้กำหนด การบริการแบบแผนโบราณ ซึ่งพัฒนามาจากวัฒนธรรมประเพณีเดิมของแต่ละท้องถิ่น รวมถึงการรักษาเชิงไสยศาสตร์ซึ่งจะควบคู่กันกับการรักษาแบบดั้งเดิมคือ การใช้สมุนไพร ประชาชนจะเลือกใช้บริการแบบใดนั้น ก็ขึ้นอยู่กับลักษณะการพัฒนาของสังคมนั้น ๆ

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ (2535 : 40) กล่าวถึง การผสมผสานแนวคิดไทยเรื่อง สุขภาพและความเจ็บป่วยในสังคมปัจจุบัน สรุปได้ดังนี้ แนวคิดดั้งเดิมของไทยเป็นความเชื่อทางโหราศาสตร์ ไสยศาสตร์ หรือประสิทธิภาพของการใช้สมุนไพรรักษาโรค ยังคงเป็นสิ่งที่ตอบสนองความต้องการในมิติต่าง ๆ ของชาวไทย ในขณะที่การแพทย์แผนปัจจุบันเข้ามาแพร่หลาย และเป็นที่นิยมของประชาชนอย่างกว้างขวาง ซึ่งสังคมไทยได้รับแนวคิดตะวันตกในเรื่อง สุขภาพและความเจ็บป่วยเข้าไว้ด้วย และนำมาผสมผสานกับแนวคิดดั้งเดิมของไทย แต่มิได้เป็นไปในลักษณะที่รับเอามาทั้งหมด หากเป็นไปในลักษณะที่มีการผสมผสานทางแนวคิด มีการเลือกปรับใช้ให้เข้ากับสถานการณ์เพื่อการแก้ไขปัญหาอย่างยืดหยุ่น และพยายามให้มีการส่งเสริมซึ่งกันและกัน

จากการศึกษาแนวคิดไทยในเรื่องสุขภาพและความเจ็บป่วยของนักวิชาการหลายท่าน ที่กล่าวมาแล้ว สรุปได้ว่า แนวคิดไทยเรื่องการรักษาสุขภาพและรักษาอาการเจ็บป่วยแบบการแพทย์แผนไทยนั้น เป็นการแพทย์แบบธรรมชาติที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทยที่เป็นชาวพุทธ การดำเนินชีวิตตั้งแต่เกิด แก่ เจ็บ ตาย ล้วนเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น โดยอาศัยแนวคิดหรือหลักการทางพุทธศาสนาเป็นหลัก ซึ่งกล่าวว่า สรรพสิ่งในโลก ได้แก่ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟมารวมกัน ร่างกายของมนุษย์ ประกอบไปด้วยธาตุทั้ง 4 นี้ แนวคิดเรื่องธาตุจึงกล่าวได้ว่า สุขภาพดีเกิดจากการมีธาตุทั้ง 4 สมดุล เมื่อใดก็ตามที่เกิดการแปรปรวนของธาตุทั้ง 4 จะทำให้เกิดการเจ็บป่วย และมีการดูแลรักษาตามแผนการแพทย์แผนไทย คือการรักษาโดยการใช้สมุนไพร เช่น การต้ม การบด การอบ การอาบ การประคบ การประคบเป็น

ยาถูกกลอนถือเป็นประเพณีที่ปฏิบัติกันสืบมา และเมื่อมีการแพร่หลายของแพทย์แผนปัจจุบันก็นำมาผสมผสานกันได้อย่างกลมกลืน

ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพร

1. ความหมายของสมุนไพรและพืชสมุนไพร

นักวิชาการหลายคนได้ให้ความหมายของสมุนไพรและพืชสมุนไพรไว้ดังนี้

ราชบัณฑิตยสถาน (2525 : 775) ได้กล่าวถึงความหมายของสมุนไพรว่า หมายถึง ผลผลิตธรรมชาติที่ได้จากสัตว์ พืช และแร่ธาตุ ที่ใช้เป็นยาหรือผสมกับสารอื่นตามตำรับยา เพื่อบำบัดโรค บำรุงร่างกาย หรือใช้เป็นยาพิษ

วันที สว่างอารมณ์ (2542 : 1) ได้กล่าวถึงความหมายของพืชสมุนไพร คือพืชที่ใช้ทำเครื่องยา ซึ่งหาได้ตามพื้นเมืองและมีใช้เครื่องเทศ และกล่าวถึงความหมายตามพระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2522 และความหมายในตำราไทยให้ความหมายของสมุนไพรว่า หมายถึง ยาที่ได้จากพฤกษชาติ สัตว์ หรือแร่ ซึ่งมีได้ผสมปรุงหรือแปรสภาพ เช่น พืชก็ยังคงสภาพของราก ลำต้น ใบ ดอก และผล อยู่ยังมีได้ผ่านขั้นตอนการแปรรูปใด ๆ ทั้งสิ้น

สวน ภูมิพืชพันธุ์ สุขาวรรณ (ม.ป.ป : 5) ได้ให้ความหมายของพืชสมุนไพรไว้ว่า พืชพันธุ์ไม้ต่าง ๆ ที่นำมาใช้ปรุงหรือประกอบเป็นยารักษาโรค ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 5 ประเภท ได้แก่ ประเภทต้น ประเภทเถาวัลย์ ประเภทหัว ประเภทผัก และประเภทหญ้า

Matzke, Edwin B. (1978 : 769) ได้กล่าวถึงพืชสมุนไพร สรุปได้ว่าพืชสมุนไพร มักจะเป็นไม้พุ่มคลุมดิน ที่มีลำต้นเป็นไม้เนื้ออ่อนและตายง่าย อย่างไรก็ตามมี พืชสมุนไพรบางชนิดที่ขึ้นปะปนกับวัชพืชมี่มีความทนทาน เช่น ถั่วต่าง ๆ เป็นต้น

จากความหมายของพืชสมุนไพรที่นักวิชาการดังกล่าวได้ให้ไว้ สรุปได้ว่า สมุนไพร หมายถึง พืช สัตว์ และสินแร่ที่สามารถใช้เป็นยาได้ ส่วนพืชสมุนไพรหมายถึง พืชที่ใช้เป็นยาหาได้ทั่วไปตามพื้นบ้าน มีลักษณะลำต้นหลายชนิด รวมทั้งวัชพืช และไม่นับรวมเครื่องเทศ

2. ประเภทของพืชสมุนไพร

วันที สว่างอารมณ์ (2542 : 164) ได้จำแนกพืชสมุนไพรออกเป็น 4 ประเภท คือ

1. การจำแนกพืชสมุนไพรออกตามสรรพคุณ มีหลายกลุ่มด้วยกัน เช่น พืชที่มีสรรพคุณเป็นยาระบาย ยาแก้ท้องอืด ยาแก้ไข้ ยาถ่ายพยาธิ ยาแก้ลมบ้าหมูหัวใจ ยาแก้โรคผิวหนัง ยาแก้พิษแมลงสัตว์กัดต่อย เป็นต้น

2. การจำแนกตามลักษณะการใช้ประโยชน์ แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือกลุ่มพืชสมุนไพรที่ใช้เป็นยาสำหรับกิน เช่น พืชสมุนไพรที่รับประทานเพื่อบำบัดโรค ได้แก่ มะละกอใช้รับประทานเพื่อระบายท้อง ใบฝรั่งรับประทานแก้อาการท้องเสีย เป็นต้น กลุ่มที่ใช้เป็นยาสำหรับภายนอก เช่น พืชสมุนไพรที่ใช้รักษาโรคกลากเกลื้อน ได้แก่ กระจี้ยม ทองพันชั่ง เป็นต้น และกลุ่มพืชสมุนไพรที่ใช้เฉพาะที่ เช่น พืชสมุนไพรที่ใช้ทำลูกประคบ ได้แก่ ไพล ขมิ้นชัน ขมิ้นอ้อย เป็นต้น

3. การจำแนกโดยนำส่วนของพืชที่นำมาใช้ เช่น พืชสมุนไพรที่ใช้รากและส่วนที่อยู่ใต้ดิน ได้แก่ ขมิ้น กระชาย ชิง ข่า เป็นต้น พืชสมุนไพรที่ใช้เปลือก ได้แก่ โสม ช่อย เป็นต้น พืชสมุนไพรที่ใช้ใบ เช่น ว่านหางจระเข้ มะขาม ลำไย ยาสูบ เป็นต้น พืชสมุนไพรที่ใช้ดอก เช่น กานพลู เป็นต้น

4. การจำแนกตามการออกฤทธิ์ของพืชสมุนไพรต่อระบบการทำงานของร่างกาย เช่น พืชสมุนไพรที่มีฤทธิ์ต่อระบบทางเดินอาหาร ได้แก่ กระชาย มะขาม มะเกลือ มะละกอ เป็นต้น พืชสมุนไพรที่มีฤทธิ์ต่อทางเดินหายใจ ได้แก่ ฟ้าทะลายโจร มะนาว มะขามป้อม เป็นต้น พืชสมุนไพรที่มีฤทธิ์ต่อระบบทางเดินปัสสาวะและระบบสืบพันธุ์ ได้แก่ กระจี้บบแดง หญ้าหนวดแมว เป็นต้น พืชสมุนไพรที่มีฤทธิ์ลดไข้ ลดความร้อน ได้แก่ ฟ้าทะลายโจร บอระเพ็ด ลูกใต้ใบ สะเดา เป็นต้น

วุฒิ วุฒิธรรมเวช (2540 : 515) ได้แบ่งพืชสมุนไพรออกเป็น 5 จำพวก คือ

1. พืชสมุนไพรจำพวกต้น ได้แก่ กฤษณา กันเกรา กระบือเจ็ดตัว ช่อย จากชุมเห็ดเทศ จำปา กานพลู โกงกาง เป็นต้น
2. พืชสมุนไพรจำพวกเถา-เครือ ได้แก่ กระทกรก กำแพงเจ็ดชั้น ดีปลี อัญชัน เถาวัลย์เปรียง เป็นต้น
3. พืชสมุนไพรจำพวกหัว-เหง้า ได้แก่ กระชาย กระเทียม ไพล โสม ว่านชักมดลูก เป็นต้น
4. พืชสมุนไพรจำพวกผัก ได้แก่ ผักเสี้ยนผี ผักหวาน ผักคราดหัวแหวน เป็นต้น
5. พืชสมุนไพรจำพวกหญ้า ได้แก่ ชลู่ หญ้าคา หญ้าดอกขาว หญ้าแห้วหมู หญ้าลูกใต้ใบ เป็นต้น

จากทฤษฎีของนักวิชาการดังกล่าว สรุปได้ว่า การแบ่งประเภทของพืชสมุนไพร จะแบ่งออกตามลักษณะทางพฤกษศาสตร์ และสรรพคุณของพืชชนิดนั้น

การรักษาโรคด้วยสมุนไพร

มหาวิทยาลัยมหิดล (2542 : 514) ได้กล่าวถึงการรักษาโรคด้วยสมุนไพร สรุปได้ดังนี้

1. การแพทย์พื้นบ้าน (folk medicine) หมายถึง ระบบการแพทย์ท้องถิ่น (local medicine) ที่มีการใช้ การสั่งสม และถ่ายทอดกันในกลุ่มชนเฉพาะท้องถิ่น มีความหลากหลาย แตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ทางสังคม และทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น นั้น ๆ ไม่มีการบันทึกองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์อักษร

2. การแพทย์แผนไทย (Thai tradition medicine) หรือเดิมเรียกว่า การแพทย์แผนโบราณ เป็นระบบการรักษาโรคแบบดั้งเดิมของไทย ที่มีลักษณะเป็นองค์รวมของความรู้และการฝึกภาคปฏิบัติในการวินิจฉัย ป้องกัน และบำบัดความไม่สมดุลของร่างกายและจิตใจ มีการใช้ ทฤษฎีการแพทย์ที่เป็นระบบแบบแผน มีการสืบทอดจากบรรพบุรุษบันทึกไว้ในคัมภีร์หรือตำรา แบบเก่า และวิธีการจำแล้วนำมาบอกเล่า ส่วนหนึ่งของการแพทย์แผนไทยได้สังเคราะห์มาจากการแพทย์พื้นบ้าน

วุฒิ วุฒินิรรมเวช (2540 : 519) ได้กล่าวถึง การนำสมุนไพรมารักษาโรคว่า ผู้ป่วย ยาจะต้องรู้จักสรรพคุณของสมุนไพร โดยจะต้องรู้จักรสยาเมื่อรู้จักรสยาแล้ว และรสของตัวยานั้น จะบอกถึงสรรพคุณของยา ซึ่งได้แบ่งออกเป็น 9 รส ได้แก่

1. ยารสฝาด มีสรรพคุณ สำหรับสมานทั้งภายในและภายนอก แก้บิด แก้ท้องร่วง กล่อมเสมหะ ชะล้างบาดแผล แผลงกับโรคท้องผูก เช่น กัลปังหา เปลือกช่อย เปลือกแค ใบชา เปลือกตะแบก เปลือกลูกทิม เปลือกมังคุด เนระพูสี เนื้อไม้ประดู่ เปลือกเพกา เปลือกต้น มะขาม ลูกหมาก เปลือกต้นลำไย ใบหว่า เป็นต้น

2. ยารสหวาน มีสรรพคุณ ชิมซาบไปตามเนื้อ ทำให้เนื้อชุ่มชื้น บำรุงกำลัง แก้อ่อนเพลีย แผลงกับโรคเสมหะเพื่องบาดแผล เบาหวาน ดีชาน เช่น แก่นขนุน รากเข็มขาว เนื้อฝักคูณ ดอกแคแตร ดอกคำฝอย รากชะเอม งวงตาลโตนด หัวเต้าร้าง หัวถั่วพู อ้อยแดง น้ำอ้อย น้ำตาลกรวด น้ำตาลจาก เป็นต้น

3. ยารสเมาเบื่อ มีสรรพคุณ แก้พิษ พิษโลหิต พิษไข้ พิษแมลงสัตว์กัดต่อย เช่น กัญชา ใบกระท่อม เมล็ดกระเบา กำแพงเจ็ดชั้น ขอบชะนาง เปลือกช่อย ชุมเห็ดทั้งสอง รากทับทิม ทองพันชั่ง ผื่น ลูกมะเกลือ ยาดำ เล็บมีอนาง ลำโพง สลัดได แผลงใจ เมล็ดสะแก ลูกสะบ้า เป็นต้น

4. ยารสขม มีสรรพคุณ บำรุงโลหิตและดี แก้อาการเจ็บปวด เจริญอาหาร แก้อ่อนในกระหายน้ำ แสดงกับโรค หัวใจพิการ เช่น ลูกกระดอม แก่นขี้เหล็ก โคนกระดอม ชิงช้าชาลี หล้าลูกใต้ใบ พนมสวรรค์ น้ำมันราชสีห์ บอระเพ็ด ลูกประคำดีควาย รากปลาไหลเผือก เมล็ดมะนาว มะระขี้นก ลูกมะแว้ง รากระย่อม สะเดา เป็นต้น

5. ยารสเผ็ดร้อน สรรพคุณ แก้อลมจุกเสียด แน่นเฟ้อ ขับผายลม บำรุงธาตุ แก้อาการพิการ ขับระดู แสดงกับไข้ที่มีพิษร้อน เช่น กระจาย กระเทียม กระบือเจ็ดตัว กะเพรา ลูกกระวาน การบูร ดอกกานพลู เปลือกกุ่มน้ำ ใบแก้ว ชิงช้า ลูกจันทน์เทศ รากข้าวพุด ดอกดีปลี รากสลอด พริกไทย เป็นต้น

6. ยารสหอมเย็น สรรพคุณ ทำให้ชื่นใจ บำรุงหัวใจ บำรุงครรภ์รักษา แสดงกับโรคลม เช่น ดอกกรรณิกา กฤษณา ดอกกระดังงา แก่นจันทน์ หล้าฝรัน เตยหอม ใบบัวบก ดอกปีป แฝกหอม พิมเสน ดอกลำดวน เป็นต้น

7. ยารสเค็ม สรรพคุณ ซึมซาบไปตามผิวหนัง แก้โรคผิวหนัง รักษาแผลเน่า ขับเมือกในลำไส้ แสดงกับโรคอุจจาระธาตุพิการ เช่น โคนกระสุน เปลือกต้นโกงกาง เหงือกปลาหมอ แสมทะเล ผักชะคราม รากลำพู เป็นต้น

8. ยารสเปรี้ยว สรรพคุณ แก้เสมหะ ฟอกโลหิต ระบายอุจจาระธาตุ แสดงกับโรค น้ำเหลืองเสีย บาดแผล และท้องร่วง เช่น ดอกกระเจียว น้ำมันมะกูด ราก มะกล่ำตาช้าง ลูกมะกอก ใบมะขาม ใบมะขามแขก ลูกมะขามป้อม มะปราง มะไฟ สมอไทย สมอเทศ ส้มกบ ส้มป่อย เป็นต้น

9. ยารสมัน สรรพคุณ แก้เส้นเอ็นพิการ บำรุงเส้นเอ็น บำรุงร่างกาย บำรุงไขข้อ ทำให้เกิดความอบอุ่นแก่ร่างกาย แสดงกับโรคเสมหะพิการ โรคดีซ่าน เช่น แก่นกันเกรา เนื้อฝักกระจับ งา เมล็ดถั่ว เมล็ดบัว ผักกระเฉด เมล็ดมะขาม เนื้อมะพร้าว รากบัว เป็นต้น

และเพิ่มยารสจืดอีก 1 รส มีสรรพคุณ แก้ทางเสมหะ ขับปัสสาวะ ดับพิษ แก้ไข้ แก้อ่อนในกระหายน้ำ ถอนพิษผิดสำแดง เช่น ผักบุ้ง รวงจืด ใบเงิน ใบทอง หล้าน้ำดับไฟ ต่ำลิง เป็นต้น

นอกจากนี้ยังได้แบ่งวิธีการปรุงยาตามแผนโบราณใช้สืบต่อกันมาตามหลักเภสัชกรรม มี 23 วิธี และตามหลักเวชกรรม มี 24 วิธี และเพิ่มอีก 4 วิธี รวมเป็น 28 วิธี ดังต่อไปนี้

1. ยาตำเป็นผงแล้ว ปั้นเป็นลูกกลอน
2. ยาตำเป็นผงแล้ว บดให้ละเอียดละลายน้ำกระสายต่าง ๆ กิน
3. ยาสับเป็นท่อนเป็นชิ้นบรรจุลงในหม้อดินเติมน้ำต้ม รินแต่น้ำกิน

4. ยาดองแช่สุรา แล้วรินแต่น้ำกิน
 5. ยากัดด้วยเหล้าหรือแอลกอฮอล์ หยดลงน้ำกิน
 6. ยาเผาให้เป็นต่าง เอาต่างนั้นแช่น้ำไว้ แล้วรินแต่น้ำต่างกิน
 7. ยาเผาหรือเผาให้ไหม้ ตำเป็นผงบดละเอียด ละลายน้ำกระสายต่างๆ กิน
 8. ยากลั่นเอาน้ำเหงื่อ เช่น กลั่นสุราเอาน้ำเหงื่อกิน
 9. ยาประสมแล้ว ห่อผ้าบรรจุลงในกลักเอาไว้ใช้ต้ม
 10. ยาประสมแล้ว ตำเป็นผงกรวให้ละเอียด
 11. ยาหุงด้วยน้ำมัน เอาน้ำมันใส่กลักงาบาดแผล
 12. ยาประสมแล้ว ตัดไฟใช้ควันใส่กลักงาบาดแผล
 13. ยาประสมแล้ว มวนบุหรี่สูบเอาควัน
 14. ยาประสมแล้ว ต้มเอาน้ำบ้วนปาก
 15. ยาประสมแล้ว ต้มแล้วเอาน้ำอาบ
 16. ยาประสมแล้ว ต้มเอาน้ำแช่
 17. ยาประสมแล้ว ต้มเอาน้ำชะ
 18. ยาประสมแล้ว ต้มเอาไอรวม
 19. ยาประสมแล้ว ใช้เป็นยาทา
 20. ยาประสมแล้ว ใช้เป็นยาสูม
 21. ยาประสมแล้ว ใช้เป็นลูกประคบ
 22. ยาประสมแล้ว ใช้เหน็บ
 23. ยาประสมแล้ว ต้มเอาน้ำสวน
- ตามหลักเวชกรรมเพิ่มวิธีปรุงยาอีก 1 วิธี รวมเป็น 24 วิธี คือ
24. ยาประสมแล้ว ทำเป็นยาพอก
- กระทรวงสาธารณสุขอนุมัติให้เพิ่มวิธีปรุงยาอีก 1 วิธี รวมเป็น 25 วิธี คือ
25. ยาประสมแล้ว ทำเป็นขี้ผึ้งปิดแผล เรียกว่า ยากรวน
- กระทรวงสาธารณสุขอนุมัติให้เพิ่มวิธีปรุงยาอีก 3 วิธี รวมเป็น 28 วิธี คือ
26. ยาประสมแล้ว บดเป็นผง อัดเม็ด
 27. ยาประสมแล้ว บดเป็นผง บรรจุแคปซูล มีคำว่า ยาแผนโบราณ
 28. ยาประสมแล้ว บดเป็นผง บั่นเม็ดแล้วเคลือบน้ำตาล

วุฒิ วุฒิธรรมเวช (2540 : 515-517) ยังได้กล่าวถึงส่วนต่างๆ ของพืชที่ใช้ทำยา 5 ส่วน ซึ่งหมอมจะเลือกนำมาใช้ทำยาตามสรรพคุณที่มีในแต่ละส่วนของพืช ซึ่งมีเสมอกันบ้าง ไม่เสมอกันบ้าง ดังนี้

1. ราก (root) เป็นส่วนของต้นไม้ที่ต่อจากลำต้นหรือเหง้าอยู่ใต้ดิน ทำหน้าที่ดูดอาหารมาเลี้ยงลำต้น และช่วยค้ำจุนต้นไม้ให้ทรงตัวอยู่ได้ พืชบางชนิดรากจะพองออกทำหน้าที่เก็บสะสมอาหาร เรียกว่า หัว รากมีทั้งรากใต้ดิน รากบนดิน รากอากาศ
2. ต้น (stem) เป็นส่วนโครงสร้างหลักของต้นไม้ ทำหน้าที่ค้ำจุนและลำเลียงอาหารไปเลี้ยงส่วนต่างๆ ของลำต้น มีทั้ง ลำต้นบนดิน ลำต้นใต้ดิน ที่เรียกว่า เหง้า เป็นต้น
3. ใบ (leaves) เป็นส่วนที่ทำหน้าที่ผลิตอาหาร ใบมีลักษณะเป็นแผ่นแบนๆ สามารถหลุดร่วงออกจากต้นได้ตามอายุ มีรูปร่างลักษณะต่างๆ ตามแต่ชนิดของต้นไม้
4. ดอก (flowers) เป็นส่วนที่ใช้ในการสืบพันธุ์ของต้นไม้ตามวงจรปกติ
5. ผลและฝัก (fruits and pod) เป็นส่วนที่ได้จากการผสมพันธุ์ของดอกทำหน้าที่แพร่ขยายพันธุ์ตามวงจรปกติของเมล็ดพันธุ์

โครงการสมุนเพื่อการพึ่งตนเอง (2542 : คำนำ) ได้กล่าวถึงการรักษาโรคด้วยสมุนไพรรูปได้ว่า การศึกษาสมุนไพรรักษาโรค เริ่มต้นจากการเก็บรวบรวมความรู้และประสบการณ์การใช้สมุนไพรรักษาโรคของชาวบ้าน นับเป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาสมุนไพรรักษาโรคให้ทันสมัยต่อไป เพราะความรู้จากประสบการณ์จริงของบุคคลนั้นถือได้ว่าเป็นกระบวนการทางวิทยาศาสตร์อย่างหนึ่ง ที่ผ่านการพิสูจน์ทดลอง สังเกตความรู้กันมายาวนานหลายยุคหลายสมัยหลายชั่วอายุคน การพัฒนาที่เริ่มจากภูมิปัญญาไทย และจากสิ่งที่มีอยู่เดิมในชุมชน ย่อมเป็นการสอดคล้องกับสภาพและความต้องการที่แท้จริงของสังคมและประเพณีการรักษาโรคด้วยสมุนไพรรักษาโรคในสังคมท้องถิ่นนั้น

หลักทั่วไปในการใช้สมุนไพรรักษาโรค ดังนี้

1. การให้ยา มี 2 แบบ คือให้ยารับประทาน 3-4 ครั้ง เพื่อให้ยาออกฤทธิ์สม่ำเสมอตลอดวันแบบหนึ่ง และให้ยาตามอาการอีกแบบหนึ่ง เช่น ถ้าท้องเสียก็ให้กินยาทุกครั้งที่ยถ่ายหรือเป็นไข้ก็ให้กินยาทุกครั้งที่เป็นไข้ หรือเป็นแผลก็เปลี่ยนยาทุกครั้งที่ยาแผลเป็นต้น

2. การปรุงยา โดยทั่วไปถือหลักดังนี้

- 2.1 ยาต้ม ใ้ยาประมาณ 1 กำมือ ใส่น้ำให้ท่วมยา ต้มยาจนสุก คือต้มให้เดือดประมาณ 10 นาที บางตำราให้ต้ม 3 เหา 1 หมายถึง ต้มน้ำ 3 ส่วน ต้มจนเหลือน้ำ 1 ส่วนอย่าให้ไฟแรง ควรให้ยาค่อยๆ เดือด ขนาดรับประทาน $\frac{1}{2}$ - 1 แก้ว

2.2 ยาขง หั่นยาเป็นชิ้นเล็ก ๆ 1 ส่วน เติมน้ำเดือดลงไป 10 ส่วน ปิดฝาทิ้งไว้ ประมาณครึ่งชั่วโมง จึงรินน้ำดื่ม ขนาดรับประทาน 1 แก้ว (เหมือนการชงใบชาดื่ม)

2.3 ยาตองเหล้า เอายามาบดเป็นผงหยาบ ๆ ห่อผ้าขาวบางให้หลวม ๆ ใส่ใน โหลแก้ว เติมห่อให้ท่วมห่อยา แช่ไว้ประมาณ 7 วัน ระหว่างแช่ ให้บีบห่อยาบ่อย ๆ เพื่อให้ ตัวยาออกมา ขนาดรับประทาน 1 แก้ว

2.4 ยาผง ให้บดยาเป็นผงละเอียดที่สุด ขนาดรับประทาน $\frac{1}{2}$ - 1 ช้อนชา มีข้อควรระวังคือ ยาบางตัวก่อนจะบดเป็นผงห้ามตากแดดเพราะจะทำให้ตัวยาเสีย ต้องใช้วิธีผึ่งลม จนแห้งสนิท จึงนำมาบดเป็นยา

2.5 ยาลูกกลอน ใช้ยาผงผสมผึ้งหรือน้ำเชื่อม ปั้นเป็นเม็ดขนาดเท่าปลายนิ้ว ก้อยกินครั้งละ 2-3 เม็ด วันละ 3 เวลา

2.6 การตำคั้นเอาน้ำ ยาบางอย่างมีน้ำน้อย ก็ให้เติมน้ำลงไปพอให้คั้นเป็นน้ำ ออกมาได้ ขนาดรับประทาน $\frac{1}{2}$ - 1 ถ้วยชา

เพ็ญภา ททรัพย์เจริญ (2542 : 31) ได้กล่าวถึง ที่มาของสมุนไพรในตำรายา พอสรุปได้ว่า สมุนไพรที่นำมาปรุงยาเพื่อการรักษาโรคในตำรายามีที่มา 2 แบบคือ

1. สมุนไพรในธรรมชาติ ซึ่งจะต้องมีการสำรวจป่าสมุนไพรในแต่ละจังหวัดทั่วประเทศ แล้วประกาศเป็นเขตสงวนและคุ้มครองสมุนไพร ห้ามมิให้มีการนำสมุนไพรออกจากป่า และ ห้ามมิให้ผู้ใดเข้าไปศึกษาโดยมิได้รับอนุญาต

2. สมุนไพรที่ปลูกใหม่ ที่ปลูกโดยหน่วยงาน องค์กร สถาบัน ชมรมต่าง ๆ ต้องมีการขึ้นทะเบียนเพื่อให้ได้รับความคุ้มครอง ซึ่งการออกพระราชบัญญัติคุ้มครองสมุนไพรควร กำหนดมาตรการและวิธีการที่จะอนุญาตให้ผู้ใดเข้าไปใช้ประโยชน์ไว้อย่างรัดกุม

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2544 : 94) ได้กล่าวถึง วิธีเรียกชื่อสมุนไพรที่นำมารักษาโรคของภาคใต้ ที่เกิดจากภูมิปัญญาของหมอกกลางบ้านที่ตั้งชื่อให้เกิดผลทางจิตวิทยา เพื่อเป็นขวัญกำลังใจของผู้ป่วย หรือให้รู้ว่ายานั้นมีสรรพคุณที่เข้มแข็ง โดยการให้เวทมนต์คาถาประกอบการรักษาควบคู่กันไป โดยเชื่อกันทั้งผู้รักษาและผู้ป่วยว่าเวทมนต์คาถาที่ใช้ มีส่วนสำคัญไม่น้อยไปกว่าสรรพคุณ ถือหลักการว่า รักษาพร้อมกันทั้งกายและใจและผ่านการใช้จริงมาแล้วในหลักสัมฤทธิ์คติ (pramatic) จนกลายเป็นองค์ความรู้ที่สั่งสมไว้ในขนบธรรมเนียมประเพณี ดังนี้

1. ชื่อเครื่องยาที่ตั้งขึ้นแล้วเป็นกำลังใจ ได้แก่ ใบทองพันชั่ง น้ำประสานทอง ข้าผีตาย (ผักเลี่ยนผี) หน่ายสงสาร (หัวโพล) ไฟใต้ดิน กินพุงทะลาย (เจตมูลเพลิง)

2. ชื่ออุปมา ได้แก่ ทำวพันครก (ผึ้ง) ทำวพันราก (เม่น)

3. ชื่อเป็นหมวดหมู่ เพื่อเรียกให้สั้นเข้า และจำกัดวงผู้รู้ เพื่อให้คนทั่วไปเอาไปใช้ อย่างถูกวิธี ได้แก่ เกสรทั้ง 5 ย่อมาจาก (ดอกพิกุล ดอกมะลิ ดอกบุนนาค ดอกสารภี และ เกสรบัวหลวง พิกัด 1:2:3:4:5) ตริสาร ย่อมาจาก (รากชะพลู รากเจตมูลเพลิง เกาสะค่าน)

นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้และสืบทอดประเพณีการใช้สมุนไพรและ ยากกลางบ้าน ดังนี้

1. เรียนรู้จากการสังเกตพฤติกรรมของสัตว์ เช่น ค่างกินยอดไม้ ผึ้งกินเกสรดอกไม้ แมวสุนัขกินหญ้าหรือตะไคร้แล้วสำรวจอาหารที่มีพิษออกมา รวมถึงพฤติกรรมของนก หนู สัตว์ น้อยใหญ่ที่สังเกตได้ เมื่อเห็นผลว่าสัตว์เหล่านี้แข็งแรง หายเจ็บป่วย ก็เลียนแบบ ดัดแปลง โดย ถือว่าสัตว์เป็นครู
2. เรียนรู้จากการลองผิดลองถูกเมื่อเจ็บป่วย ถ้าพืชพรรณหรือแร่ธาตุที่กินเข้าไปถูก กับโรค อาการป่วยก็หาย ถ้าไม่ถูกกับโรคถือว่าผิดพลาดอาการป่วยก็จะทรุดลงและอาจถึงตายได้
3. มีการสั่งสมความรู้และประสบการณ์ที่ได้ไว้ในเผ่าพันธุ์ โดยมี ครูหมอ เป็นผู้จดจำ และบันทึกความรู้ไว้เป็นศาสตร์และศิลป์ แล้วคนรุ่นหลังเรียนรู้และสืบทอดความรู้นั้น จากครูหมอรุ่นก่อน ๆ ที่มีประสบการณ์ในการรักษาโรคด้วยสมุนไพรและยากกลางบ้านได้ผลดีมาแล้ว
4. ทำซ้ำวิธีที่รักษาได้ผล โดยจดจำและบันทึกข้อสังเกตของตนไว้เป็นการสะสม ความรู้ความชำนาญ หลีกเลี่ยงความผิดพลาด
5. ประกอบพิธีกรรมเพื่อผลการรักษา โดยต่อยอดความเชื่อในคุณค่าของการรักษา เป็นการปลูกฝังความเชื่อ ความรู้ให้แก่ผู้ป่วย และศิษย์ผู้ติดตาม โดยพิธีกรรมจะอิงศาสนา หรืออิงไสยศาสตร์ โดยมุ่งรักษารวมกันทั้งทางกายและทางใจควบคู่กันไป
6. มีการนำเอาดนตรีมาใช้รักษาใช้ โดยเฉพาะในกลุ่มไทยพุทธบริเวณสามจังหวัด ชายแดนภาคใต้ คือ สงขลา พัทลุง นครศรีธรรมราช เครื่องดนตรีที่นิยมใช้คือ "โต๊ะคริม" หรือ "นายมนต์" โดยเจตจำนงที่จะบูชาผีตายาย และแก้เคล็ดที่ถูกผีตายายให้โทษ ต้องขอขมาลาโทษ หรือการนำเอาการเล่นพื้นเมือง เช่น หนังตะลุง โนรา เข้ามาประกอบการบำบัดรักษาความ เจ็บป่วย ก็เพราะญาติใกล้ชิดบิดบาบอไว้จึงต้องมีการเล่นแก้บนเมื่อหายป่วยหรืออาการทุเลา
7. วัดเป็นแหล่งบริการสมุนไพรและการรักษาพยาบาล พระภิกษุอาวุโสหรือเจ้า อาวาสมักเป็นผู้มีความเชี่ยวชาญเรื่องสมุนไพรและยากกลางบ้าน วัดเป็นสำนักถ่ายทอดความรู้ เรื่องนี้ ผู้ป่วยส่วนใหญ่จึงฝังใจที่จะไปรักษาจากวัด เพราะจะได้รับการรักษาทั้งทางกายและใจ โดยเฉพาะผู้ป่วยที่มีอาการทางประสาท เมื่อพระสงฆ์บำบัดอาการเจ็บป่วยจึงใช้ทั้งยา พิธีกรรม

และการสาธยายมนต์ประกอบ ตลอดจนการประพรมน้ำมนต์ เพื่อปิดเป่าโรคภัย และเพื่อเป็นสิริมงคล ทำให้ผู้ป่วยเกิดขวัญกำลังใจและหายป่วยในที่สุด

8. มีการจัดบันทึกตำราแพทย์แผนโบราณไว้เป็นจำนวนมาก ทั้งความรู้ เคล็ดลับ ในการรักษาพยาบาลตามศาสตร์และศิลป์ การบันทึกตำรามีเป็นสายสกุลของหมอ เพื่อการถ่ายทอดวิชาความรู้ทางสมุนไพรให้เฉพาะผู้ที่มีคุณสมบัติสมควรแก่การถ่ายทอดเท่านั้น ข้อความที่บันทึกจึงมีการผูกความหมายไว้เฉพาะผู้ที่มีความรู้และเข้าใจ ผู้ที่ไม่ได้เล่าเรียนย่อมไม่เข้าใจ ทั้งนี้เพื่อป้องกันคนที่ไม่รู้นำไปใช้โดยไม่รู้จริงซึ่งอาจจะเกิดอันตรายได้

วิมล คำศรี (2540 : 172) ได้กล่าวถึงการดูแลสุขภาพ และการรักษาความเจ็บป่วยของชุมชนในนครศรีธรรมราชสมัยโบราณ สรุปได้ว่า ชาวบ้านมักใช้ยากลางบ้านหรือสมุนไพรเป็นเวชภัณฑ์ในการรักษาโรค จึงเกิดเป็นวรรณกรรมที่สะท้อนภาพการสาธารณสุขไว้ในบริบท ต่าง ๆ โดยเฉพาะการใช้ยากลางบ้านหรือสมุนไพร ดังเช่น

1. ส่วนเวชเภสัช

ลากหม้อยา

หวานเป็นลมขมเป็นยา

2. ปริศนาสมุนไพร

พระเขนเห็นหวั่น

(มะพร้าวออกหนึ่งซี่ก)

ยายทองจันทร์ทิมข้าวปุกปุก

(จันทร์แดง – จันทร์ขาว)

ยายทองสูงนั่งคาหัวไต่

(ตาไม้ไผ่สีสุก)

โคกขึ้นกาบินหนี

(โคกกระสุน)

แหวกม่านธรณี

(แห้วหมู)

หนีสงสาร

(ขมิ้นอ้อย)

นิพพานไม้กล้วย

(ผักเสี้ยนผี)

ปีละหน

(กระถินหมายถึงการทอดกฐินปีละครั้ง)

คู่ไม้หัก

(ห้วงอ)

ชักไม่ออก

(รากหญ้าคา)

ยังแต่ดอก หาไม้ใบ

(เห็ด)

หมาลั่นล่อขบเด็กเด็ก

(เถาลิ้นหมา)

เด็กเด็กเหออย่าเล่นชายคลอง

(พลับพลึงน้ำ)

งูปล้องทองจะขบเอาเด็ก

(หญ้าพานงู)

ลูกใต้ดิน	(ขมิ้นอ้อย)
พาดปลายไม้	(เจ็ดหมุนย่าน เจตมูลเกา)
ไผ่ลงมา	(กระเช้าสีดา)
ผีพาย	(ต้นเจียงพรา)
ผีหน่าย	(ต้นเหนียด)
ผีหนี	(ต้นหนาด)
ไผ่สูง	(ต้นกระทิงฟ้า)
ไผ่ต่ำ	(ต้นตำเสา)
ไผ่หอม	(ต้นกระดุกไก่)
ไผ่พี	(ย่านกำลังควายถึก)

เนื่องจากปรีศนาสมุนไพรมีเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตชาวบ้านอย่างแนบแน่น สุขภาพอนามัยของคนในสังคมเกษตรผูกพันอยู่กับยาแผนโบราณหรือสมุนไพรมานานครีตรวมราชจึงรู้จักคุณค่าและประโยชน์ ได้นำเอาสมุนไพรมานำใช้ในการรักษาชีวิตสืบต่อกันมาหลายชั่วคน ทำให้การสาธารณสุขของชุมชนแต่โบราณได้สืบสานมาจนบัดนี้ วรรณกรรมมุขปาฐะจึงนับเป็นสื่อในการสืบทอดประเพณีการใช้สมุนไพรรักษาโรคของชาวนครศรีธรรมราชที่สำคัญ

Gerard, John (1987 : 318) ได้กล่าวถึงการศึกษาชนิดพืชสมุนไพรมานำ และให้นำสมุนไพรมานำใช้ประโยชน์ ประวัติการนำสมุนไพรมานำใช้เพื่อรักษาโรคในสมัยกรีก สรุปได้ว่า ผู้คนส่วนใหญ่ในหมู่บ้านมีความเชื่อถือพืชสมุนไพรมานำใช้ในการรักษาโรค และมีแพทย์อายุรเวทที่เชี่ยวชาญในการใช้สมุนไพรมานำ โดยได้พบหลักฐานในหนังสือ บันทึก ภาพถ่าย และภาพวาด

จึงกล่าวได้ว่า เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการรักษาโรคด้วยสมุนไพรมานำ ที่กล่าวมา สามารถชี้ให้เห็นว่าการเลือกรักษาโรคด้วยสมุนไพรมานำนั้นส่วนใหญ่มีสาเหตุมาจากการสืบทอดทางประเพณี มีการปฏิบัติต่อ ๆ กันมา มีการใช้ภูมิปัญญาแบบอนงค์ความรู้ ที่ง่ายในการจดจำและนำไปใช้ โดยมีสื่อเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงอดีตกับปัจจุบัน เช่น วรรณกรรม หนังสือบันทึก และภาพต่าง ๆ สามารถใช้เป็นแนวทางในการศึกษาครั้งนี้ได้ว่า ประเพณีการใช้สมุนไพรมานำรักษาโรคในสังคมท้องถิ่นอย่างเช่นที่อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช มีแบบอย่างการนำใช้ที่ถ่ายทอดกันต่อ ๆ มาเช่นกัน

เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

มณฑิรา ตันท์เกยูร และโสภิต ธรรมอารี (2525 : 1-6) ได้ศึกษาการพัฒนาสมุนไพรไทยด้านสาธารณสุขสมัยรัตนโกสินทร์ โดยวิธีการศึกษาทางเอกสาร ตั้งแต่ประวัติการแพทย์แผนโบราณพบว่า การรักษาโรคมีมาตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ มีการถ่ายทอดวิชาการแพทย์กันมาเป็นประเพณี ผู้เป็นอาจารย์จะต้องมีความรู้ความสามารถมากและได้ศึกษาวิชาความรู้มาด้วยความยากลำบาก ตรากตรำมาเป็นเวลานาน จนกระทั่งมีตัวอักษรใช้จึงได้มีการจารึกไว้เพื่อการถ่ายทอดสู่รุ่นลูกหลานต่อ ๆ กันมา การพัฒนาการใช้พืชสมุนไพรในยุคต่าง ๆ มีมาตามลำดับ จนกระทั่งมีการใช้สมุนไพรมาทดแทนยาแผนปัจจุบัน โดยเฉพาะยาสามัญประจำบ้าน

ยศ สันตสมบัติ (2544 : 99) ได้ศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยการวิจัยเชิงคุณภาพพบว่า วิธีคิดเกี่ยวกับโรคภัยไข้เจ็บและการรักษาพยาบาลพื้นบ้านในเขตภาคเหนือตอนบนยังคงได้รับอิทธิพลจากบริบททางสังคม ประเพณีวัฒนธรรม และปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างผู้ป่วย ครอบครัว เครือข่ายของญาติมิตร เพื่อนบ้านและชุมชน ดังนั้นเมื่อใครสักคนเกิดอาการป่วยหรือผิดปกติขึ้น บุคคลผู้นั้น ครอบครัว และญาติมิตร เพื่อนฝูง จะรับรู้และตีความอาการที่เกิดขึ้น เพื่อหาสาเหตุของความผิดปกติ รวมถึงวิธีการตัดสินใจว่าควรจะรักษาอาการผิดปกติที่เกิดขึ้นหรือไม่และด้วยวิธีการใด

เพ็ญจันทร์ ประดับมุข (2523 : 36) ได้ศึกษามิติทางสังคม วัฒนธรรมของการใช้สมุนไพรในชุมชน โดยศึกษาหมู่บ้านสุขเกษมในจังหวัดยโสธร ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผลการศึกษาพบว่า ชาวบ้านยังมีความเชื่อเรื่องผีอย่างกว้างขวาง เช่น เชื่อเรื่องผีปอบ ซึ่งเป็นผีที่มาทำร้ายคน และเชื่อว่ามีผีคุ้มครองธรรมชาติ หากคนมิได้ปฏิบัติตามครรลองของความสัมพันธ์กับธรรมชาติ เรียกว่า "ผิดผี" สิ่งเหล่านี้อาจมาทำให้เกิดความเจ็บป่วย เช่น ผีคุ้มครองแผ่นดินคือแม่พระธรณี ท้องนามีผู้คุ้มครองคือ แม่พระโพธิ์พ ผู้คุ้มครองป่าเขาคือ ผีป่า ผีดง รูปธรรมที่เห็นชัดเจนคือ ประชาชนมีประเพณีเกี่ยวกับ การทำนาตลอดทั้งปี เช่น ถึงฤดูทำนาก่อนจะลงมือไถหว่าน ปักดำ จะมีพิธีแสกนา (แรกนา) หรือพิธีเลี้ยงผีนา โดยชาวบ้านทำ "ตาแหลว" หรือทำรูปนกต่าง ๆ ประกอบพิธีกรรมตรงที่นาที่จะแรกนาเมื่อนวดข้าวเสร็จ จะมีการทำขวัญข้าว (เชื่อว่ามีข้าวขวัญข้าว) เวลาเอาข้าวขึ้นยุ้งฉางก็ต้องทำบุญเช่นกัน สำหรับการดำรงความสัมพันธ์กับพื้นดินก็เช่นกันก่อนปลูกข้าว ก่อนนวดข้าว (ซึ่งจำเป็นต้องตีข้าวบนพื้น) ก่อนปลูกต้นไม้ ปลูกบ้านก็ต้องมีพิธีเชิญแม่พระธรณีออกจากบริเวณนั้นก่อน มิฉะนั้นจะทำให้การปฏิบัติภารกิจไม่ได้ผล การจะเก็บสมุนไพรในป่าต้องมีการขอขมาแม่พระธรณีก่อน เพื่อให้ตัวเรามีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

การสร้างความสำเร็จต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นำไปสู่ข้อปฏิบัติอันเป็นกลไกการควบคุมทางสังคม โดยเชื่อว่า ถ้าไม่ปฏิบัติจะเกิดเคราะห์ เกิดความล้มเหลวในภาระกิจ

รุ่งรังษี วิบูลชัย (2534 : 32) ได้ศึกษา การดำรงอยู่ของการแพทย์พื้นบ้านโดยศึกษา หมู่บ้านนาสีดา ตำบลข้าวปุ้น อำเภอกุดข้าวปุ้น จังหวัดอุบลราชธานี วิธีการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน ผลการศึกษาพบว่า มีหลายวิธี เช่น การใช้สมุนไพร ว่าคาถา รดน้ำมนต์ การรักษาโดยการนวด ในระยะหลังมีการรักษาโดยใช้เทคโนโลยีทางการแพทย์เข้ามาช่วย เช่น การดูจากฟิล์มเอ็กซเรย์หรือการใช้ยาสมัยใหม่ควบคู่กันไปด้วย อย่างไรก็ตามขั้นตอนการรักษาโรคทั่ว ๆ ไปประกอบด้วยขั้นตอนการตั้งคาย ขั้นตอนการวินิจฉัยโรค ขั้นตอนการรักษา และ ขั้นตอนการปลงคาย (ทำพิธีขอบคุณ)

สมใจ ศรีหาล้า (2535 : 153) ได้ศึกษาหมอธรรมกับการรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้าน โดยวิธีวิจัยทางมนุษยวิทยา ผลการศึกษาพบว่า วิธีการรักษาพยาบาลของหมอธรรม รวมทั้งความเชื่อเกี่ยวกับสาเหตุของการเกิดโรค มีความสอดคล้องกับความเชื่อเกี่ยวของชาวบ้านเนื่องจากทั้งหมอธรรมและชาวบ้านต่างอยู่ในสิ่งแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรม ประเพณีเดียวกัน หมอธรรมมีเวลาที่จะรับฟังปัญหาของชาวบ้านรวมทั้งให้คำแนะนำต่อลูกหลาน สิ่งทีกล่าวมา การแพทย์แผนปัจจุบันไม่สามารถทำได้ ดังนั้นการรักษาด้วยการแพทย์แผนปัจจุบันจึงไม่ประสบผลสำเร็จไปทั้งหมด การรักษาแบบพื้นบ้านยังคงทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการของชาวบ้านได้ดี เพราะสามารถทำให้ผู้ป่วยคลายความวิตกกังวลและมีความมั่นใจในตัวเองว่าจะหายจากโรคได้ ดังนั้นแม้ว่าชาวบ้านจะไปรักษาด้วยวิธีทางการแพทย์แผนใหม่ แต่ก็ยังไปพบหมอธรรมเพื่อผูกแขน รดน้ำมนต์อย่างที่เคยปฏิบัติกันมา

ทิพย์สุดา เณรทอง (2534 : 34) ได้ศึกษาการเลือกใช้บริการรักษาโรคแผนพื้นบ้านและปัจจุบัน : กรณีศึกษาเฉพาะวัดโพธิ์ทอง และโรงพยาบาลพระนั่งเกล้า จังหวัดนนทบุรี ผลการศึกษาพบว่า ปัจจุบันชาวบ้านมีโอกาสเลือกรูปแบบการรักษาพยาบาลมากขึ้น ดังนั้นเมื่อเจ็บป่วยชาวบ้านจะใช้บริการรักษาทุกรูปแบบตามความรู้เกี่ยวกับสาเหตุการเกิดโรค และพยายามทุกวิถีทางที่จะรักษาตัวเองให้หายเป็นปกติ บ่อยครั้งที่ใช้บริการรักษา 2 แบบควบคู่กัน โดยไม่ทราบว่าหายจากโรคด้วยการรักษาแบบใด

ศิริพันธ์ ทิมคำ (2540 : 92) ได้ศึกษาระบบการให้บริการการแพทย์แผนไทย : กรณีศึกษาสถานพยาบาลและสมาคมแพทย์แผนโบราณในกรุงเทพมหานคร ผลการศึกษาพบว่าการตัดสินใจเลือกใช้บริการรักษาแบบแผนไทย มีปัจจัยสำคัญคือ เครือข่ายทางสังคมของผู้ป่วย

เช่น พ่อแม่ ญาติพี่น้อง รวมถึงเพื่อนบ้านที่ผู้ป่วยสามารถปรึกษาได้ นั่นคือ แบบแผนประเพณีที่ปฏิบัติกันในเรื่องของการใช้สมุนไพรรักษาโรคในสังคมในแต่ละแห่งนั่นเอง

ลัฐิกา จันทระจิต (2540 : 36) ได้ศึกษาในส่วนของแม่และเด็ก สตรีตั้งครรภ์ และหลังคลอด เรื่องการดูแลสุขภาพแบบพื้นบ้านหลังคลอดในเขตเมือง : กรณีศึกษากรุงเทพมหานครและปทุมธานี ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่ทำให้มารดาหลังคลอด มีวิธีการดูแลสุขภาพแบบพื้นบ้าน มีทั้งปัจจัยพื้นฐานและปัจจัยส่งเสริม สำหรับปัจจัยพื้นฐาน ได้แก่ แรงสนับสนุนจาก ครอบครัว เพื่อนบ้าน ที่มีการใช้สมุนไพรและบริการการแพทย์แบบพื้นบ้านเหมือนกันและเห็นผลดีเหมือนกัน ระดับการศึกษา รายได้ และความตั้งใจที่จะดูแลสุขภาพ ส่วนปัจจัยส่งเสริม ได้แก่ ความเชื่อและความคาดหวังในประสิทธิผล การตั้งครรภ์ครั้งแรก และความพึงพอใจในบริการที่ได้รับ นอกจากนี้ยังมีปัจจัยในเรื่องระบบบริการในการรักษาที่ไม่มีขั้นตอนที่ยุ่งยากหรือซับซ้อนอย่างการแพทย์แผนปัจจุบัน ความพึงพอใจต่อคุณภาพของการบริการและค่าใช้จ่ายรวมทั้งกระแสนิยมของสังคมในปัจจุบัน

นัตตา ปริญญานท์ และคณะ (2543 : 73-96) ได้ศึกษาการใช้สมุนไพรและยาแผนไทยของหญิงตั้งครรภ์และหลังคลอดในโรงพยาบาลแม่และเด็ก ศูนย์ส่งเสริมสุขภาพ เขต 4 ราชบุรี โดยวิธีวิจัยเชิงสำรวจ ผลการศึกษาพบว่า หญิงตั้งครรภ์นิยมดื่มน้ำมะพร้าวอ่อนเพราะเชื่อว่ามีสรรพคุณที่ทำให้ทารกในครรภ์ตัวสะอาด ไม่มีไขมันเกาะ และช่วยให้ผิวพรรณดี นอกจากนี้ยังนิยมกินสมุนไพรจีนเพื่อขับน้ำคาวปลา สำหรับการให้ยาภายนอกจะนิยมการอบ อบสมุนไพร

อรุณพร อธิรัตน์ และเพชรน้อย สิงห์ช่วงน้อย (2532 : 4 - 26) ได้วิจัยเพื่อสำรวจการใช้สมุนไพรในชนบทภาคใต้ภายใต้โครงการสาธารณสุขมูลฐาน โดยวิธีการสัมภาษณ์ ผลการวิจัยพบว่า ชาวชนบทในภาคใต้รู้จักและใช้สมุนไพรตามโครงการสาธารณสุขมูลฐาน เมื่อยามเจ็บป่วยก็เลือกให้การแพทย์แผนปัจจุบันด้วยเช่นกัน

นงพรรณ พิทยานุพงศ์และคณะ (2535 : 38) ได้ศึกษาพฤติกรรมดูแลสุขภาพตนเองเชิงพื้นบ้านด้านอนามัยแม่และเด็กภาคใต้ของประเทศไทย โดยการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์ สังเกต การสนทนากลุ่ม ผลการศึกษาพบว่า หญิงวัยเจริญพันธุ์ในหมู่บ้านยังมีพฤติกรรมดูแลสุขภาพตนเอง และการเลี้ยงดูเด็กในเชิงพื้นบ้านอยู่มาก เช่น การกินสมุนไพรเพื่อบำรุงทารกในครรภ์ การใช้สมุนไพรในการอยู่ไฟหลังคลอด เป็นต้น สาเหตุเพราะอาศัยอยู่ใกล้ชดธรรมชาติ การใช้สมุนไพรในการดูแลสุขภาพจึงยังคงความนิยมตลอดมา ประกอบกับอยู่ใน

สังคมปิด รับรู้ข่าวสารน้อย การตามหมอด้ายมาทำคลอดจึงเป็นทางเลือกแรกของแต่ละครอบครัว

สุกัลยา วัจนโรจน์ (2543 : 200) ได้ศึกษาวิธีการประกอบยาและการใช้ยาแผนโบราณของแพทย์แผนโบราณในอำเภอเมืองตรัง จังหวัดตรัง โดยวิธีการสำรวจและศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์ การสังเกต ผลการศึกษาพบว่า แพทย์แผนโบราณยังใช้วิธีการประกอบยาและการใช้ยาแผนโบราณดั้งเดิมที่ได้สืบทอดกันมา มีทั้งการสืบทอดความรู้จากบรรพบุรุษภายในครอบครัวจากแพทย์แผนโบราณในอดีต จากการเรียนรู้การสอนเป็นสถาบัน และจากครูอาจารย์ที่มีความรู้ด้านการแพทย์แผนโบราณเป็นส่วนใหญ่ และแพทย์แผนโบราณในอำเภอเมือง จังหวัดตรัง ยังคงยึดระบบวัฒนธรรมและความเชื่อในเรื่องดังกล่าวไม่เสื่อมคลาย ซึ่งเป็นผลให้ยังคงมีการสืบทอดประเพณี การใช้สมุนไพรรักษาโรคของสังคมท้องถิ่นตลอดมา

สุทธิพิศ พูลสวัสดิ์ (2539 : 135) ได้ศึกษาพืชที่ใช้เป็นสมุนไพรของชาวบ้าน ตำบลโมคลาน อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยวิธีการสัมภาษณ์ชาวบ้านในตำบลโมคลาน ผลการศึกษาพบว่า การที่ชาวบ้านในชุมชนแห่งนี้รู้จักนำสมุนไพรหลายชนิดมาปรุงยารักษาโรคต่าง ๆ ได้มากมายนั้น เพราะชุมชนโมคลานแห่งนี้เป็นชุมชนโบราณที่มีการสืบทอดประเพณีการรักษาโรคด้วยสมุนไพรมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

จากงานวิจัยที่นำเสนอนี้ กล่าวได้ว่าเป็นงานวิจัยเชิงสำรวจพฤติกรรมการรักษาโรคด้วยสมุนไพร ศึกษาเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรรักษาโรคและการเลือกใช้บริการการแพทย์แผนไทยมิได้ศึกษาทางมานุษยวิทยาในมิติทางสังคมและวัฒนธรรม ยกเว้นงานวิจัยของ เพ็ญจันทร์ ประดับมุข ซึ่งได้ศึกษาทางมานุษยวิทยาในมิติทางสังคมและวัฒนธรรม โดยศึกษาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือสามารถใช้เป็นแนวทางในการวิจัยในครั้งนี้ได้เป็นอย่างดี ส่วนงานวิจัยนี้ ศึกษาประเพณีการรักษาโรคด้วยสมุนไพรในสังคมท้องถิ่นในพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นพื้นที่ในภาคใต้ที่มีสภาพทางภูมิประเทศที่มีแนวสันเขาทอดยาวตรงกลาง พื้นที่บนภูเขา มีพืชพันธุ์ไม้นานาพรรณรวมทั้งพืชสมุนไพร มีสภาพภูมิอากาศที่เหมาะสมกับการเจริญเติบโตของพืชสมุนไพร คือเป็นแบบร้อนชื้น ภายในตัวอำเภอเมืองมีลักษณะของเมืองเก่าแก่ซึ่งมองเห็นได้จากการที่มีย่านร้านขายสมุนไพร และมีร้านที่เก่าแก่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษเป็นส่วนใหญ่ สิ่งเหล่านี้สามารถบ่งบอกถึง ประเพณีการรักษาโรคด้วยสมุนไพรในพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราชที่มีมาเป็นเวลานานนับจากอดีตจวบจนปัจจุบัน